

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IV/A-2-2.1. Dizi - Sayı: 24*

THE CENTENARY OF THE
BALKAN WARS (1912-1913):
CONTESTED STANCES

VOLUME I

100. YILINDA BALKAN
SAVAŞLARI (1912-1913):
İHTİLAFLI DURUŞLAR

CİLT I

Editör: Prof. Dr. Mustafa Türkeş

TÜRK TARİH KURUMU

ANKARA, 2014

The Centenary of the Balkan Wars (1912- 1913) : contested stances =
100. yılında Balkan Savaşları (1912- 1913) : ihtilafî duruşlar / editör Mustafa
Türkeş. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2014.

2 c. (x, 650 s., ix, 654- 1276 s.) : resim (kimi-renkli), tıpkıbasım, harita ;
24 cm. — (AKDYYK-Türk Tarih Kurumu yayınları ; IV/A-2-2.1 Dizi -
Sayı 24^a, 24^b)

Bibliyografya var.

ISBN 978 - 975 - 16 - 2942 - 5 (tk.)

ISBN 978 - 975 - 16 - 2943 - 2 (1.c.)

ISBN 978 - 975 - 16 - 2945 - 6 (2.c.)

1. Balkan Savaşları, 1912- 1913: I. E.a. : 100. Yılında Balkan Savaşları (1912-
1913) : ihtilafî duruşlar. II. Türkiye, Mustafa, editör. III. Dizi.

956.101543

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun 13.03.2014 tarih ve
685/23 sayılı Yönetim Kurulu kararları gereği 1.000 adet basılmıştır.

ISBN 978 - 975 - 16 - 2942 - 5 (Tk)

ISBN 978 - 975 - 16 - 2943 - 2 (1.c.)

Raportör: Doç. Dr. Ayşe KAYAPINAR
Doç. Dr. M. Akif KİREÇCİ

Baskı:
Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj, San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sebze Bahçeleri Cad. (Büyük Sanayi 1. Cad.)
Arpacıoğlu İş Hamı No: 95/1 İskitler-Ankara
Tel: 0312 341 10 24 · Faks: 0312 341 30 50

TABLE OF CONTENTS - İÇİNDEKİLER

INTRODUCTION (GİRİŞ)

Mustafa Türkiyeş 1

PART 1: THE BALKAN WARS 1912-13: MAIN QUESTIONS, CONTEXT AND ASSESSMENT (BALKAN SAVAŞLARI'NA İLİŞKİN ANA SORULAR, BAĞLAM VE DEĞERLENDİRME)

1. THE BALKAN WARS OF 1912-1913: SOME ISSUES FOR CONSIDERATION (1912-1913
BALKAN SAVAŞLARI: BAZI MESELELER HAKKINDA DÜŞÜNCELER)

Feroze A. K. Yasamee 7

2. TRANSITION TO CAPITALISM AND DISSOLUTION OF EMPIRES: THE HABSBURG AND
THE OTTOMAN EMPIRES COMPARED (KAPİTALİZME GEÇİŞ VE İMPARATORLUKLARIN
DAĞILMASI: HABSBURG VE OSMANLI İMPARATORLUKLARININ KARŞILAŞTIRMASI)

Joachim Becker 23

3. MISINTERPRETATIONS AND MISCALCULATIONS OF CONTEMPORARY REPORTS ON
THE BALKAN WARS (BALKAN SAVAŞLARI ÜZERİNE GÜNCEL RAPORLARDAKİ YANLIŞ
YORUMLAR VE HESAPLAR)

Nicholas C. J. Pappas 43

PART 2: INTERNATIONAL ORDER WITHIN THE CONTEXT AND THE PROCESS LEADING TO THE BALKAN WARS (BALKAN SAVAŞLARI'NA GİDEN BAĞLAM VE SÜREÇTE ULUSLARARASI DÜZEN VE İTTİFAKLAR)

4. THE UNRELENTING LOGIC OF THE BALANCE OF POWER: GREAT POWER
DIPLOMACY AT THE TURN OF THE CENTURY (GÜÇ DENGESİNİN ACIMASIZ MANTIĞI:
20. YÜZYIL BAŞINDA BÜYÜK GÜÇ DİPLOMASİSİ)

A. Fuat Borovalı ve Salih Diner 61

5. YİRMİNCİ YÜZYIL BAŞLARINDA BÜYÜK GÜÇLERİN BALKAN POLİTİKALARI
(BALKAN POLICIES OF THE GREAT POWERS AT THE BEGINNING OF THE TWENTIETH
CENTURY)

Ayşe Eryaman 67

6. KISSINGER'İN DÜZEN VE DEVRİMCİ GÜÇ KAVRAMSALLAŞTIRMASI ÇERÇEVESİNDE
BERLİN DÜZENİ VE İNGİLİZ LİBERAL PARTİSİ'NİN BALKAN SAVAŞLARINA GİDEN
SÜREÇTEKİ POLİTİKASI (KISSINGER'S CONCEPTUALISATION OF ORDER AND
REVOLUTIONARY POWER: AN EXPLORATION OF BERLIN ORDER AND THE POLICIES OF
THE BRITISH LIBERAL PARTY BEFORE THE BALKAN WARS)

Çınar Özen ve Ahmet Tetik 89

18. BALKAN GÖÇLERİNİN DEĞİŞEN HİKAYESİ: BALKAN SAVAŞLARI'NDAN
BUGÜNE TARİHSEL BİR DERLEME
(CHANGING STORY OF BALKAN MIGRATIONS: A HISTORICAL COMPILATION FROM
THE BALKAN WARS TO THE PRESENT)

Ahmet İçduygu* ve Deniz Şenol Sert**

Abstract

This paper elaborates the migration flows from the Balkans into Turkey, taking an historical approach. In doing so, it focuses particularly on migration from that part of the Balkans consisting of Albania, Bulgaria, Greece, Romania and the former Yugoslavia within four historical periods. The first period looks at the emigration from these countries into Turkey during the late Ottoman period, beginning with the decline of the Empire. The second period describes the waves of Balkan migration into the newborn republic of Turkey until the end of World War II with two concerns of the founding fathers of the Turkish Republic: (1) reversing the decline in population due to wars; and (2) creating a homogenous sense of national identity in an otherwise ethnically and culturally diverse country. In the third period - between the end of World War II to the end of the Cold War -there is a transformation of Turkey's above-mentioned immigration policy into one that discouraged immigration on the grounds that Turkey's population had grown sufficiently and that land to distribute to immigrants had become scarce. The fourth period - since the end of the Cold War -expands on both change and continuity in the nature of migration to Turkey from the Balkan countries under consideration.

Giriş

Bu makale, Balkanlar'dan Türkiye'ye doğru olan göç hareketlerini tarihsel bir yaklaşımla değerlendirmeyi amaçlamakta ve bilhassa Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve eski Yugoslavya bölgelerinden gelen Balkan göçlerinin değişen hikâyesini dört tarihi dönemde incelemektedir. İlk dönem, imparatorluğun çöküşüyle birlikte Osmanlı'nın son dönemlerinde bu ülkelerden Anadolu'ya doğru olan göç hareketlerini inceler. İkinci dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan sürede Balkanlar'dan yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne doğru olan göç dalgalarını tanımlar. Bu dönemde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucularının iki kaygısı öne çıkmaktadır: (1) 1916 yılında 16 milyon olan ülke nüfusunun 1920'lerde yaklaşık 13 milyona kadar düşmesi¹ ve (2) etnik ve kültürel olarak kozmopolit bir ülkede homojen bir milli kimlik oluşturulması. Bu ikinci kaygı, Osmanlı'nın yıkılışına, imparatorluğun çok uluslu ve çok kültürlü doğasının sebep olduğuna dair derin inançtan kaynaklanmaktadır.² Bu nedenle, bu dönemde gözetilen göç politikaları Türk dilini konuşabilen ve kendisini Türk olarak tanımlayan göçmenleri teşvik etmek üzerine kurulmuştur. Bu politikaların uygulamasında ise Sünni-Halefi mezheplerine mensup kişiler tercih önceliğine sahip olmuştur. Buna göre, Türk kimliğiyle harman-

* Prof. Dr., Koç Üniversitesi

** Yrd. Doç. Dr. Özyeğin Üniversitesi

¹ Youssef Courbage and Philippe Fargues *Christians and Jews under Islam*, (London: I.B. Tauris, 1997), ss.128.

² Feroz Ahmad *The Making of Modern Turkey*, (London and New York: Routledge, 1993).

lanmaya en uygun gruplar Müslüman Arnavutlar, Boşnaklar, Çerkezler, Pomaklar ve Tatarlar'dır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan Soğuk Savaş'ın sonuna kadar olan üçüncü dönemde ise Türkiye nüfusunun yeterli oranda artması ve göçmenlere dağıtılabilecek toprakların azalmasından dolayı, Türkiye'nin yukarıda bahsedilen göç politikalarında bir dönüşüm görülür. Yine de bu dönemde Türkiye'ye gelen göç, bilhassa Yunanistan ve Bulgaristan'dan gelen Türk ve Müslüman etnik göçleriyle devam etmiş; en son büyük dalga 1989'da 300,000'den fazla Türk ve Pomak'ın Bulgaristan'dan çıkarılmasıyla yaşanmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona erişinden beri süren *dördüncü dönem*, Balkanlar'dan Türkiye'ye doğru olan göçün doğasında hem bir değişim hem de bir devamlılık göstermektedir. Örneğin, ülkenin bölünmesi esnasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye doğru olan zorunlu göç, 1989'da Bulgaristan'dan gelen zorunlu göç dalgasıyla benzerken; Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte 1990'lardaki rejim değişikliklerinden kaynaklanan geri dönüş hareketleri görece yeni bir olgudur. Özellikle Türkiye'den Bulgaristan'a doğru olan bu geri dönüş eğilimleri, Bulgaristan'ın Avrupa Birliği (AB) üyeliği ile birlikte, çok sayıda Türkçe ve Bulgarca konuşan Müslüman göçmenin, Bulgaristan ve diğer AB ülkelerine vizesiz seyahat edebilmek için Bulgaristan vatandaşlığına başvurmasıyla³ daha da güçlenmiştir. Aynı zamanda, Balkanlar'dan Türkiye'ye doğru olan göçün doğası, artan karşılıklı düzensiz transit göç hareketleri ile birlikte sürekli olmaktan geçici olmaya doğru değişmiştir. Örnek vermek gerekirse, Bulgaristan'dan gelen Türk göçmenleri, tarihsel olarak Türkiye'deki en ayrıcalıklı göçmen grubu konumundayken, son yirmi yılda yasal durumları sistematik olarak düzensiz duruma gelmiştir.⁴

1923 yılında Cumhuriyet'in kurulmasından bu yana, 1.6 milyondan fazla Balkan göçmeni Türkiye'ye gelmiş ve yerleşmiştir. Bu makalenin amacı bu göç hareketlerinin örüntüsü ve göçmenlerin özelliklerinin bu zaman içerisinde ne ölçüde değiştiğini göstermektir. Bu değişimler, başlangıçta ulus-devlet ve ulus inşası yoluyla, yakın geçmişte Balkanlar'ın sosyal, ekonomik ve siyasi yapılanmasını değiştiren küresel süreçler yoluyla, yirminci yüzyıl süresince bölgede meydana gelen önemli dönüşümleri yansıtır.

Bu noktada, yöntemsel kaygıların da belirtilmesi gerekir. Bu çalışmada büyük ölçüde ikincil kaynaklar ve literatür analizinden yararlanılmıştır. Bunun bir yayıflık olarak değerlendirilmemesi için çeşitli sebepler vardır: Balkanlar'dan Türkiye'ye doğru olan göç hareketleri üzerine yapılmış hem tematik hem de tarihsel kapsamlı geniş bir çalışma yoktur ve var olan çalışmalar kaba taslak ve sınırlı niteliktedir. Bu çalışma çapraz zaman ve çapraz ülke analizini kullanarak daha önce söylenmiş şeylerin ötesinde sonuçlar ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Osmanlı'nın Son Dönemleri

'...Biz, Tuna'dan 'Nazlı Bodin' türküsüyle, Afrika'dan 'Cezayir Marşı' ile, Arabistan denizlerinden 'Ey Gaziler' mersiyesi ile ağlaya ağlaya Anadolu toprağına göç ettik...'⁵

Balkanlar'daki Osmanlı saltanatı, bölgede Rus etkilerinin görülmeye başlandığı 19. yüzyılın sonlarına kadar yaklaşık dört yüz yıl boyunca devam etmiştir. Çöküşün işaretleri Sırp (1804-1835) ve Yunan (1814-1827) isyanlarıyla çok daha önceden kendini gösterse de, esas çöküş 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaybedilmesiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki önemini de kaybetmeye başlamasıyla yaşanmıştır. Stola'nın da belirttiği gibi:

... İsyancılara karşı Türklerin yaptığı misillemeler ve Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki karşılıklı husumet, özellikle 1877 yılındaki Türk-Rus savaşından sonra, Türkiye ve onun eski bölge-

³ Bu insanlar her iki ülke de çifte vatandaşlığı izin verdiğinden Türk kimliklerini korumuşlardır.

⁴ Ayşe Parla, "Marking time along the Bulgarian-Turkish border" *Ethnography*, 4, 2003, ss. 561-575.

⁵ Falih Rıfkı Atay, *Taymis kıyıları [Taymis shores]*, (İstanbul, Baħa Matbaası, 1970), ss. 86.

leri arasında hareket eden binlerce mülteci yarattı. ... 1912 yılına gelene kadar... Müslüman mülteci akımları İstanbul nüfusunu görünürde iki katına çıkardı.⁶

Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ, Romanya ve Sırbistan kendi ulus-devletlerini kurup etnik olarak daha homojen dağılımlı toplumlar yaratma işine girişince, bölgenin Türkleri ve Türk olmayan Müslümanları (Giritli Müslümanlar, Pomaklar, Romanlar, Torbeşler ve Vallahades), Anadolu yarımadasında kendilerine yeni yurtlar aramaya başlamışlardır.⁷ Bu yeni sayılabilecek göç dalgası, Türklerin Batı'da yeni fethedilmiş Osmanlı topraklarına yaptığı tarihsel Doğu-Batı göçüne karşılık, bu sefer, kaybedilen topraklardan Anadolu'nun güvenli bölgelerine doğru olmuştur. Yunan isyanının birçok Müslümanın katledilmesi ve kalan birçoğunun da kaçmasına sebep olması bu bağlamda değerlendirilmelidir.⁸ Bu mültecilerin büyük kısmı, bugünkü Türkiye topraklarına gelmek yerine Balkanların daha kuzeyinde hala Osmanlı kontrolü altında bulunan topraklara göçmüştür. Şüphesiz ki bu insanların büyük çoğunluğu daha sonraki dönemlerde Türkiye'ye göçmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde göç hareketlerinin konuşulan dilden çok din temelli şekillendiğini vurgulamak gerekir. Bu dönemi takip eden Cumhuriyetin erken dönemlerinde bile göç dilden çok dini etmenler üzerinden tanımlanmıştır. Örneğin, bu dönemde ülkeye yerleşmek için Müslüman olmak yeterli görülmüştür. Neticede 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması da bu yönde olmuştur. Bu anlaşmadaki temel kaygı, Osmanlı Millet Sistemi'ne de paralel olarak, etnik azınlık gruplarından çok dini gruplar üzerinde yoğunlaşmıştır. Öyle ki Türk ve Müslüman kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldığı bu dönemlerde, bu kategoriler arasında bir ayırım yapmak oldukça güçtür. İçduygu, Toktaş ve Soner tarafından da açıklandığı gibi:

Ulus-devletin inşasında 'Türk' kategorisi temel olarak kullanılmasına karşın, bu kelimenin ne anlama geldiği esasında belirsizdir ve bu belirsizlik ... hala devam etmektedir.⁹ 'Türk' bazen Orta Asya'dan gelen etnik bir grubu tanımlamak için, bazen kimlik kartları ve pasaporta dayalı yasal vatandaşlık durumunu belirtmek için, bazen de ortak bir kültürü, örneğin Türk kültürü¹⁰, paylaşılan insanları anlatmak için kullanılır. 'Türk' dini olarak, Türkleri, Türk ulusunu ve Türk kültürünü anlatmak için en sık İslam dini kullanılır ki İslam sıradan bir Türkü tanımlamak için referans noktası oluşturmaktadır.¹¹

Bu dönemde, Balkanlardan gelen iki esas göç dalgası vardır. Bunlardan ilki, İmparatorluğun çöküşünün başlangıcını da beraberinde getiren ve bir milyondan fazla Müslümanın yerinden olduğu 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında gerçekleşmiştir.¹² İkinci dalga ise, 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında yaklaşık 200,000 Türk'ün ölmesi ve 440,000 kadarının da bu savaşların hemen ardından Cumhuriyetin kuruluşuna kadar olan sürede Trakya ve Makedonya'dan göçmesiyle oluşmuştur.¹⁴ Sonuç olarak her iki olay Müslümanların, Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybedilen topraklarını terk etmesine sebep olmuştur.

⁶ Dariusz Stola, "Forced Migrations in Central European History" *International Migration Review*, 26:2, Special Issue: The New Europe and International Migration, 1996, ss. 328.

⁷ Önder Duman, "Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)" *Bilgi*, 45:23, 2008.

⁸ Justin McCarthy, *Death and exile: the ethnic cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922*, (Princeton N.J., Darwin Press, 1995).

⁹ Ayşe Kadioğlu, "Milletini arayan devlet: Türk milliyetçiliğinin açmazları" içinde *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaşo Doğru*, Edited by Artun Ünsal, (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İş Bankası Yayınları, 1998).

¹⁰ Selim Deringil, *The Ottomans, the Turks, and World Power Politics*, (İstanbul: Isis Press, 2000).

¹¹ Kirişçi, "Disaggregating..."

¹² Faruk Kocacık and Cemal Yalçın, "Forced Migration from the Balkans to Anatolia: 1878-1900" *Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 2008, ss. 251-262.

¹³ McCarthy, *Death and exile*...

¹⁴ Halit Eren, "Balkanlarda Türk ve Diğer Müslüman Toplumları ve Göç Olgusu" içinde *Balkanlar* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993), s. 296.

Özellikle ikinci göç dalgasından sonra, kaybedilen topraklardan gelen yersiz kalmış nüfusun kabul edilip yerleştirilmesi, Jön Türklerin yönetimdeki İttihat ve Terakki Partisi için çözülmesi gereken en önemli meselelerden biri haline gelmiştir.¹⁵ İttihat ve Terakki'nin bu konuyla ilgili kullandığı en önemli araç imzaladığı nüfus değişimi anlaşmalarıdır. Sınırlardaki değişiklikler ve Balkan Savaşlarının ardından yeni ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, yeni devletler yeni sınırları içerisinde homojen bir nüfus yaratmanın yollarını aramaya başlamışlar; sonuç olarak, nüfus değişimi anlaşmaları, bu hedefe ulaşmanın en meşru yolu haline gelmiştir. Bu çerçevede, ilk gönüllü nüfus değişimi anlaşması, Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgar Krallığı arasında, 29 Eylül 1913 tarihinde, İkinci Balkan Savaşı sonrasında Osmanlı başkenti İstanbul'da imzalanan İstanbul Anlaşmasının bir parçasıdır.¹⁶ Anlaşmanın esas noktalarından biri, ileriki dört yıl içinde gönüllü nüfus değişiminin organize edileceğini öngörmektedir.¹⁸ Buna göre, Trakya'dan giden 47,000 Bulgar'a karşılık Bulgaristan'dan 49,000 Türk'ün gelişiyle bir nüfus değişimi olmuştur.¹⁹

Gerçekte nüfusun büyük çoğunluğu savaşlar sırasında zaten zorunlu yer değişimine maruz kalmış ve anlaşmalar nüfusun sadece küçük bir bölümü için gerçekten önemli hale gelmiştir.²⁰ Bu anlaşmalar sadece nüfus değişimini değil, mülklerin değişmesi, mülkiyet hakkının korunması ve geride kalan azınlık nüfusun haklarının korunmasını da kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Ancak, Balkan Savaşları'ndan bir yıl sonra, Birinci Dünya Savaşı'nın da başlamasıyla, bu anlaşmaların çoğunluğu geçersiz sayılmış ve nüfus değişimi süreci durmuştur.

İttihat ve Terakki'nin yerinden edilmiş nüfusu yönetmek için kullandığı ikinci bir araç da zorunlu askerlik hizmeti ve yeniden yerleştirme stratejilerinin bir kombinasyonudur. Bu bağlamda, ilk olarak, Balkanlar'dan gelen göçmenlerin Trakya'nın sınır bölgelerinde, çoğunlukla gayrimüslimlerin ikamet ettiği şehir ve kasabalara yeniden yerleştirildiği görülür.²¹ Yeni gelen bu Müslüman göçmenler sadece bu bölgelere yerleşmekle kalmamış, erkek göçmenler aynı bölgelerde zorunlu askerlik hizmetine de alınmışlardır. Sonuç olarak, bu süreç hem iç hem de dış güvenliğin sağlanması amacıyla hizmet etmiştir. Zamanın İçişleri Bakanlığı kayıtlarına bakarak, Dünder, yeniden yerleştirme ve zorunlu askerlik hizmetinin, İmparatorluğun Türk ve Müslüman nüfusunun yetersiz olduğu bu bölgelerde Türkleştirme faaliyetlerinin temel parçası olduğunu savunur.²²⁻²³

İttihat ve Terakki'nin nüfus hareketlerini kontrol etmek için kullandığı üçüncü politika ise nüfus sayımlarıdır. Yeni gelen Müslüman nüfusun yeniden yerleştirilebilmesi için ülkeyi terk eden gayrimüslim nüfusun sayısının bilinmesi oldukça etkili bir yöntemdir. Örneğin, sınırlar içerisindeki nüfusu mümkün olduğunca Türk ve Müslüman yapmak amacıyla, Anadolu'daki etnik ve dini dağılımı belirlemek için resmi olmayan nüfus sayımları düzenlenmiş; nüfus hareketleri yakından

¹⁵ Fuat Dünder, İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası, (İstanbul: İletişim, 2001), ss.60.

¹⁶ Aynı Eser.

¹⁷ Fikret Babuş, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları*, (İstanbul: Ozan Yayınları, 2006).

¹⁸ Frank Maloy Anderson and Amos Shurtle Hershey, *Handbook for the Diplomatic History of Europe, Asia, and Africa 1870-1914*, Prepared for the National Board for Historical Service, (Washington: Government Printing Office, 1918).

¹⁹ Harry J. Psomiades, *The Eastern Question: The Last Phase*, (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1968), ss.60.

²⁰ İhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu" *Toplum ve Bilim*, 50, 1990, ss. 60.

²¹ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi: Göç*, (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001), ss. 110.

²² Dünder, İttihat ve ... , ss. 71-72.

²³ Nihan Çiğerci Ulukan, *Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan Göçmenleri Örneği*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, 2008).

incelenerek, Osmanlı devletinin etnografik haritaları çizilmiştir.²⁴ Neticede, Türk milliyetçiliğine dayanan İttihat ve Terakki politikaları, Anadolu yarımadası nüfusunun bugünkü etnik ve dini dağılımını belirlemiş; göç ve iskan politikaları, ekonomik çıkarlar, insani koşullar ve/veya kullanılmayan toprakların üretim için değerlendirilmesine değil, büyük oranda homojen bir Türk ve Müslüman topluluk yaratılmasına odaklanmıştır.

Bu bağlamda, Arnavutlar örneklendirici bir vakadır. Arnavutluk 1912 yılında bağımsızlığını ilan edene kadar, gönüllü göç ve devşirme uygulamaları, Osmanlı ordusunda ve İstanbul'daki yönetimde Arnavut varlığını da beraberinde getirmiştir.²⁶ Arnavutluk hükümeti, topraklarının küçük bir kısmında otorite sağlayabildiği ve kalan toprakları da güneyde Yunanistan ve kuzeyde Sırbistan ile Karadağ tarafından işgal edildiği için, şiddet ve güvensizlik ortamı birçok Arnavut'un ülkelerini terk etmelerine sebep olmuştur. İstanbul'a gelen Arnavut göçü Arnavutluk devletinin ilk yıllarında bile devam etmiştir. İstanbul'un göç merkezlerinden biri olmasının çeşitli sebepleri vardır: Birçok Arnavut'un Osmanlı başkentinde yaşayan arkadaşları ya da akrabaları olması, kendilerine zaten var olan bu ağın desteğini sağlamıştır. Ayrıca, Arnavutluk'taki kırsal nüfus çoğunlukla Müslüman ve Arnavut milliyetçiliğinden çok Türk (milli ya da etnik bir topluluktan çok dini bir grup) olarak çağrılmaya alışmışlardır. Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu ve İstanbul doğal bir göç merkezi olarak ortaya çıkmıştır.²⁷ Bu koşullarda, 'Arnavut' grubunun tanımının değişik anlamları vardır. Bir taraftan, çok fazla olmasa da, bu grup Arnavut ulusundan olan insanları tanımlar.²⁸ Diğer bir taraftan da, bu grup Arnavutluk'taki orijini Arnavut olan eski Yugoslavları ya da Yunanistan'daki aile bağları veya kişisel deneyimleri dolayısıyla Arnavut olduğu kabul edilmiş kişileri tanımlar.²⁹ Sonuç olarak, Arnavut kavramının özne bir tanımı insanların 'Arnavut' grubu içerisinde belirlenmesi için kullanılır. Ayrıca bu tanım milliyet (vatandaşlık), dil ya da doğum yeri gibi nesnel ölçütleri içermez. Bir sonraki bölümde de görüleceği üzere, özellikle batı Yunan-Makedonya'dan gelen Müslüman Arnavutlar için bu çeşit bir özne gruplandırma sorun teşkil eder; ancak, bölgedeki insanların özellikleriyle ilgili yeterli veri olmadığından bundan daha iyi bir gruplandırma yapmak mümkün değildir.

Cumhuriyetin İlk Yılları

Çok nüfus, tok nüfus, şen ve zengin nüfus istiyoruz ... Dünyanın idaresinden teslim aldığımız bugünkü Anadolu, bütün tarihinin, tarih devirlerinin en tenha ve en bakımsız bir Anadolu'dur. Bütün medenî kabiliyetleri ihmal edilmiş, ihtiyaçları azaltılmış, adeta medeniyet harici kılınmış 14 milyonluk bu memleket halkını en kısa zamanda hiç değilse iki misline çıkarmazsak, yarının çok nüfuslu ve ileri teknikli milletleri karşısında bekamızı tehlikeye atmış oluruz ... Bu ülke, Türk milletinin kalabalıklaşmasını ve çoğalmasını bekliyor. Hedefimiz ileri teknikli, tok, şen ve kalabalık bir Türk milletidir.³⁰

Cumhuriyetin kurucuları için ülkenin yakın zamanda azalan nüfusu önemli bir sorun teşkil etmekteydi. Bu azalma sadece savaşların sonucu değil, genel sağlık hizmetlerinin eksiklikleri ve sıtma, frengi, trahom, tifo ve dizanteri gibi salgın hastalıklardan kaynaklanan yüksek ölüm oranlarının da bir sonucuydu.³¹ Bu bağlamda, ülkenin kurucuları, gerçekte etnik ve kültürel olarak çeşitlilik gösteren bir

²⁴ Dünder, İttihat ve ... , ss. 71-72.

²⁵ Ulukan, *Göçmenler ve ...*

²⁶ Gilles de Rapper, "Les Albanais à İstanbul" [İstanbul'da Arnavutlar] *Dossiers de l'IFEA*, No. 3, Institut français d'études anatoliennes - Georges Dumézil (IFEA), 2000, ss. 1-24.

²⁷ Aynı Eser.

²⁸ Aynı Eser.

²⁹ Aynı Eser.

³⁰ Şevket Süreyya Aydemir, "Çok Nüfuslu Anadolu", *Kadro*, II:5, Mayıs 1932, s. 35.

³¹ Duman, "Atatürk ... , ss. 24.

ülkede homojen bir millî kimlik duygusu yaratmanın yollarını arıyorlardı.³² Sonuç olarak, Müslüman olan, Türkçe konuşabilen ya da Türk kimliği içerisinde toplumla kolayca kaynaşabilecek (örneğin, Boşnaklar, Çerkezler, Pomaklar ve Tatarlar gibi) göçmenlere büyük ayrıcalıklar tanındı ve bu kişiler göçmen olarak ülkeye hemen kabul edildiler.^{33,34,35} Cumhuriyetin 1923 yılında kuruluşundan 1997 yılına kadar geçen sürede, 1,6 milyondan fazla insan Türkiye'ye göç etti, yerleşti ve toplumla kaynaştı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı demografik koşulların, farklı etnik gruplardan birçok Müslüman göçmeni yerinden eden 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve bunu izleyen diğer savaşların bir sonucu olduğu bilinmektedir.³⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yılları esnasında, çoğunluğu Balkanlar, Ege Adaları, Kıbrıs, Hatay, Orta Doğu ve Sovyetler Birliği'nden olmak üzere birçok göç hareketi meydana gelmiştir.^{37,38} Müslüman göçmenlerin geliştiği nüfus içindeki gayrimüslimlerin oranını büyük ölçüde değiştirmiştir:

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Cumhuriyet topraklarını kapsayan coğrafyadaki her beş kişiden birisi gayrimüslimken, savaştan sonra bu oran her 40 kişide bire kadar düşmüştür (bkz. Tablo 1).³⁹

Tablo 1: Türkiye'deki Müslüman ve gayrimüslim nüfus (1914-2005) (Binler)

Yıl	1914	1927	1945	1965	1990	2005
Müslümanlar	12,941	13,290	18,511	31,139	56,860	71,997
Rumlar	1,549	110	104	76	8	3
Ermeniler	1,204	77	60	64	67	50
Yahudiler	128	82	77	38	29	27
Diğerleri	176	71	38	74	50	45
Toplam	15,997	13,630	18,790	31,391	57,005	72,122
Gayrimüslimlerin oranı	19.1	2.5	1.5	0.8	0.3	0.2

Kaynak: İçduygu ve Kirişçi (2009:2)

Bu değişken demografik koşullarla birlikte, yeni gelenleri yerleştirmek ve yeni nüfusun homojen hale getirilmesi kurucuların gündemindeki en önemli konular haline gelmiştir. Buna göre, gönüllü göçmenleri yönetmek için düzenlenmiş ilk resmi metin olan 1926 İskan Yasası, İçişleri Bakanlığı göçmen ve mültecilerin ülkeye kabulü, iskan bölgelerinin belirlenmesi ve kimlerin göçmen ya da mülteci olarak belirlenemeyeceği konusunda sorumlu kılınmıştır.⁴⁰ Sonuç olarak, bu kanunun 2. Maddesine göre:

³² Ahmet İçduygu and Kemal Kirişçi, *Land of Diverse Migrations*, (İstanbul: Bilgi University Press, 2009).

³³ Batı Trakya'dan göç eden Türkler istisnadır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki Değişim Anlaşmasının 19 alt başlıktan oluşan ve Lozan Anlaşmasına da eklenen 2. Maddesine göre İstanbul'daki Rumlar ve Batı Trakya'daki Türkler nüfus mübadelesinden ayrı tutulacaktır. Stratejik sebeplerden, Türk hükümeti Batı Trakya'dan yapılan göçleri olumlu değerlendirmemi. Daha detaylı açıklama için bkz. Öksüz (2004).

³⁴ Kirişçi, "Disaggregating ...", ss. 1-22.

³⁵ Kirişçi, "Refugees ...", ss. 385-412.

³⁶ Ulukan, *Göçmenler ...*, ss. 47.

³⁷ Ulukan, *Göçmenler ...*

³⁸ Soner Çağaptay, "Kemalist Dönemde Göç ve İskan Politikaları: Türk Kimliği Üzerine Bir Çalışma" *Toplum ve Bilim*, 93, 2002.

³⁹ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1989), s. 67.

⁴⁰ Erol Ülker, "Assimilation of the Muslim communities in the first decade of the Turkish Republic (1923-1934)" *European Journal of Turkish Studies*, 2007.

Türk kültürüne ait olmayanlar, frengi hastalığı taşıyanlar, cüzzamlılar ve bunların aileleri, siyasi ve askeri sebepler dışında cinayet hükmü giymiş kişiler, anarşistler, ajanlar, Çingeneler ve ülke dışında sürgüne gönderilmiş kişiler ülkeye kabul edilemezler.

Bu madde, göçmen ve mültecilerin kabulünü Türk kültürüne ait olma koşuluna bağlamış; ancak, Türk kültürünün kimleri kapsadığı bu kanunda açık olarak belirtilmemiştir. Örneğin bu kanun, Cumhuriyetin sınırları dışında yaşayan Müslüman-Türk nüfus dışında, Türk olmayıp da sadece Müslüman olan, özellikle Balkanlar'daki etnik ve dilsel grupları da kapsamıştır. Burada kültür, Müslüman olmakla yakından alakalıdır ve bu Ziya Gökalp'in din, dil ve ortak değerlere dayalı Türk kültürü fikrinden alınmıştır. Neticede, Osmanlı Müslümanlarının iskan koşulları düzeltilirken, gayrimüslim Osmanlı halkının iskanı yasadışı hale getirilmiştir.^{41,42} Dine verilen bu önem, Cumhuriyetin laiklik ilkesiyle büyük çelişki yaratırken, aynı zamanda kuruluş yıllarının en büyük ikilemini de oluşturmuştur:

Yeni rejim (Cumhuriyet), Osmanlı ve İslam mirasını görünürde reddederken, Türk olmayan gruplarla (Boşnaklar, Arnavutlar, Makedonlar) olan ortak tarihsel mirasına saygı duymaya devam etti. Bu gruplar, Osmanlı Devletindeki millet anlayışı içerisinde değerlendirildi. Daha önceki Türk olarak Müslüman millet sisteminin bir parçası olan grupların Türkiye Cumhuriyeti'nde kabul edilmesinin, millet sisteminin Cumhuriyet içindeki yansımaları olduğu savunulabilir.⁴³

Zaman geçtikçe, 1926 İskan Yasasının nüfus sorunlarını çözmekte yetersiz kaldığı anlaşılmış ve daha genel kapsamlı bir yasa yapılmasının gerekli olduğuna karar verilmiştir. Sonuç olarak, 1934 İskan Yasası, zamanının en kapsamlı yasa olarak düzenlenmiş; sadece göç veya iskan düzenlemekle kalmayan, aynı zamanda 'Yeni Türkler' için gerçekten homojen bir Türk kimliği yaratılmasını sağlayan bir araç ortaya çıkmıştır.⁴⁴ Bu yasanın amacı, nüfusu ve üretim kapasitelerini arttırmak, göçmen ve mültecilere millî kültürü aşlamak, göçmen nüfusa toprak sağlayarak onları yerleşik hayata geçirmek, herkese Türk dilini ve vatandaşlık haklarını öğretmek ve bunların bir sonucu olarak devletin birliğini ve güvenliğini sağlayacak bir ulus oluşturulmasını sağlamaktır.^{45,46}

1934 İskan Yasasına göre, sadece Türk soyundan ve kültüründen gelenler Türkiye'de göçmen olarak kabul edilebilir: bu koşul, Müslüman olmayan Türkleri (örneğin, Gagavuz Türkleri) uygulamanın dışında bırakırken, Türk kökenli olmayan Müslüman grupları (örneğin, Pomaklar, Tatarlar ve Boşnaklar) bu uygulamaya dahil etmiştir. Ancak, bu yasa kimlerin Türk soyuna ve kültürüne ait olduğunu açıkça tanımlamadığı gibi, bu konunun Bakanlar Kurulu tarafından açıklığa kavuşturulmasını önermiştir. Buna göre, Balkanlar'dan, özellikle Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'dan gelen gruplar, Türkiye'ye göç eden en kalabalık gruplar olmuşlardır (bkz. Tablo 2).

⁴¹ Çağaptay, "Kemalist ...", s. 225.

⁴² Ulukan, *Göçmenler ...*, s. 50.

⁴³ Ahmet İçduygu, Yılmaz Çolak and Nalan Soyarak, "What is the matter with citizenship? A Turkish debate" *Middle Eastern Studies*, 35:4, 1999, ss. 195-196.

⁴⁴ Kirişçi, "Disaggregating ...", s. 4.

⁴⁵ Babuş, *Osmanlı'dan ...*, s. 298.

⁴⁶ Ulukan, *Göçmenler ...*, s. 51.

Tablo 2: Türkiye'ye gelen göç (1923-1997)

Kaynak ülke	1923-1939	1940-1945	1946-1997	TOPLAM
Bulgaristan	198,688	15,744	603,726	818,158
Yunanistan	384,000	---	25,889	409,889
Romanya	117,095	4,201	1,266	122,562
Yugoslavya	115,427	1,671	188,600	428,260
Diğer	7,998	1,005	11,509	20,512
TOPLAM	823,208	22,621	830,99	1,676,819

Kaynak: İçduygu & Kirişci (2009: 10)

Böylece, Balkanlardan gelen göç Cumhuriyet göç tarihinin önemli bir kısmını oluşturmuştur. Bu göç hareketlerinin bazıları Kurtuluş Savaşı'ndan sonra imzalanan nüfus mübadelesi antlaşmalarının sonucudur. Örneğin, 1923 yılında Lozan'da imzalanan Türk-Yunan nüfus mübadelesi antlaşması önemli bir tarihi belgedir. Anadolu'daki 1,500,000 Rum'un yaklaşık 900,000'i Kurtuluş Savaşı'nda Yunanistan'ın geri çekilmesini takiben ülkeyi terk etmişlerdir; nüfus mübadelesi antlaşması ise bu fiili dış göç için meşruiyet zeminini oluşturmuştur.⁴⁷ Antlaşma daha fazla dış göçe neden olmuş; uygulama sürecinde Anadolu'da kalan 150,000 Rum Yunanistan'a gönderilirken karşılığında Yunanistan'dan 360,000 Müslüman Türkiye'ye kabul edilmiştir.⁴⁸ Bu sayıyı hem etnik Türkler hem de nüfus mübadelesinde Türk olarak gruplandırılan ve 1924 yılında köylerini terk etmeye zorlanarak Türkiye'ye gönderilen Batı Makedonya'daki Müslüman Arnavutlar da dâhildir.⁴⁹⁻⁵⁰

Buradaki önemli bir asimetri şudur: Rum göçmenlerin çoğu koşullar gereği göçe zorlanırken, Türkiye'ye giden Müslümanların büyük bir bölümü yalnızca mübadele antlaşmasından ötürü göçe mecbur edilmiştir. Mübadele, iki ülkenin demografik özelliklerini ciddi biçimde değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda ekonomik faaliyetlerini de etkilemiştir. Yeni inşa edilmekte olan Türkiye, bir yandan, tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun girişimci sınıfı olarak bilinen Rum nüfusunun gidilmesiyle ticaret ve endüstri kapasitesi bakımından yetersiz kalmış; diğer yandan, yeni gelenlerin tarımla ilgili teknik bilgiler getirmesiyle beraber önemli bir tarım üretimi kapasitesi elde etmiştir. Bir diğer devlet tarafından düzenlenmiş (zorunlu değil ancak düzenlenmiş) anlaşma Bulgaristan ile imzalanmıştır. 1925 tarihli Dostluk Antlaşması ve İkamet Sözleşmesi Bulgaristan'daki Türk ve Türkiye'deki Bulgar azınlıkların korunması ilgili kurullar ile birlikte vatandaşlık ve gönüllü yeniden yerleştirme koşullarını belirlemiştir.⁵¹ Antlaşmaya göre, Türk ve Bulgar vatandaşlar iki ülke arasında serbestçe dolaşabilecek ve iskan edebilecekleri ülkenin dininden oldukları müddetçe iki ülkeye de yerleşebileceklerdir. 1923 ve 1939 yılları arasında, yaklaşık 200,000 kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç ederken ileriki dönemde bu sayı oldukça düşmüştür (bkz. Tablo 2).

Aynı dönemde Romanya'dan da Türkiye'ye göç hareketleri gözlenmiştir. Roman hükümetinin toprak müsadere politikaları, Ulahlarla birlikte yaşamayı dayatması, azınlıklar için güvenliğinin olmaması ve artan ekonomik sorunlar, etnik Türklerin Türkiye'ye göç etmesine neden olmuştur. Dönemin göçlerini iki aşamada incelemek mümkündür: (1) 1923-1933 yılları arasında daha küçük ölçekte ve gönüllü küçük gruplardan oluşan göç akımları ve (2) 1934-1938 yılları arasında Türkiye devleti

⁴⁷ Psomiades, *The Eastern Question ...*, ss. 120.

⁴⁸ Cevat Geray, "Türkiye'de göçmen hareketleri ve göçmenlerin yerleştirilmesi" *Amme İdaresi Dergisi*, 3:4, 1970, s. 10.

⁴⁹ Müslümanların Yunanistan'dan toplu göçü çok önceden başlamıştır, ayrıntılar için bakınız Martin Baldwin-Edwards and Katerina Apostolou (2008).

⁵⁰ de Rapper, "Les Albanais ..."

⁵¹ Esra S. Değerli, "Balkan Pact and Turkey" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6, Kış 2009.

tarafından iskan yasası kapsamında kabul edilen, daha geniş akımlar halinde ve *daha az* gönüllülüğe dayalı göçler.⁵² Sonraki iki dünya savaşı arası dönemde Orta Avrupa'da otoriter rejimlerin ortaya çıkması ve Yahudi karşıtlığı önemli bir ek etmen olarak Romanya'dan Yahudi dış göçünü arttırmıştır.⁵³ Aynı zamanda, Romanya'da etnik azınlıkların asimilasyonu ya da entegrasyonundan ziyade etnik temizlik fikrinin hâkim olmaya başlamasıyla,

Romanya'daki Türkler, Dobruca'da yaşayan Müslüman Türk azınlığın gönüllü göçünün ihtimalinden bahseden Rumen ve Türk hükümetlerinin 4 Eylül 1936 tarihinde imzaladığı konvansiyonu referans olarak, Türk hükümeti tarafından yürütülen aşamalı aktarımdan faydalanmışlardır. Konvansiyon yürürlükte kalmış; 15 Nisan 1942 tarihi itibarıyla 70,000 etnik Türk Romanya'ya terk edilmiştir.⁵⁴

Bu dönemde Türkler Yugoslavya'dan da ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel nedenlerle göç etmiştir.⁵⁵ 1929 ekonomik buhranı ve 1931 Tarım Reformu Yasası ile dini vakıfların ve hayır kuruluşlarının mallarına el konmasıyla birlikte, toplumun en geniş tarımsal araziye sahip ve geliri tarımsal üretkenliğe bağlı bölümü olan Türkler olumsuz yönde etkilenmiştir. 'Toprak reformunun ve dini vakıfların ve hayır kuruluşlarının mallarına el konmasının olumsuz sonuçları Türklerin ve Arnavutların 1930 yılında Milletler Cemiyeti'ne yaptığı şikayette görülebilir'.⁵⁶

Yugoslavya Türkleri –birlik olmalarını ve harekete geçmelerini imkansız kılan– sosyal ve kültürel bakımdan siyasal baskıya maruz kalırken, aynı zamanda kendi dilinde eğitim ve oy verme gibi azınlık haklarından da yoksun kalmışlardır. Dahası, Yugoslavya'nın⁵⁷ farklı bölgelerinde Türklerle karşı katliamlar yapılmıştır.⁵⁸ Resmi istatistikler, 1923 ve 1949 yılları arasında 1,449 hanehalkından 5,894 kişinin daimi göçmen olarak devlet tarafından yerleştirildiğini ve 27,030 hanehalkından 111,318 kişinin serbest göçmen olarak, yani gönüllü olarak devlet düzenlemesine tabi olmadan geldiğini göstermektedir.⁵⁹

Bu dönemde göç akışlarının karakterini belirlemesi bakımından dinin önemi dile kıyasla azalırken göç hala milliyetten daha fazla dini açıdan belirlenmiştir. Arnavutluk örneği bu yönden açıklayıcıdır: 1918 ve 1941 yılları arasında Kosova'nın Yugoslavya tarafından kolonileştirilmesi sırasında birçok Arnavut Türkiye'ye göç etmiştir.⁶⁰ Burada Arnavut, Türk ve Müslüman kategorileri birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir:

Özellikle 1928 sonrası Arnavutların Arnavutluk'a ve Türkiye'ye göçünü teşvik etmek için önlemler alınmıştır. Temmuz 1938'de Yugoslav ve Türk hükümetleri arasında imzalanan antlaşmaya göre Türkiye, Kosova ve Makedonya'dan 200,000'e kadar Arnavut, Türk ve Müslümanı (40,000 aile) almayı kabul etti. Fakat antlaşma TBMM tarafından onaylanmadı ve bu göç hareketine ve mültecilerin yerleşiminin seyrek olduğu Anadolu'ya yerleşimine tahsis edilen

⁵² Duman, "Atatürk ...", ss. 23-44.

⁵³ Stola, "Forced Migrations ...", ss. 324-341.

⁵⁴ Viorel Achim, "The Romanian Population Exchange Project. Elaborated by Sabin Manuila in October 1941", 2001, s. 605.

⁵⁵ 'Yugoslavya' isminin kullanımı farklı dönemlerin gerçeklerini ve farklı bölgesel isimlerin anlatımını gerektirmektedir. Bu makalede ülke olarak 1929 ve 1946 yıllarında var olan Yugoslavya'dan bahsedilmektedir. Bu ülke 1946 yılında kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti ile aynı değildir.

⁵⁶ Hikmet Öksüz and Ülkü Köksal, "Emigration from Yugoslavia to Turkey (1923-1960)", *Turkish Review of Balkan Studies Annual*, 9, 2004, s. 150.

⁵⁷ Ne yazık ki, Makedonya gibi farklı bölgelerden kaç kişinin geldiğine dair belirleyici veriler bulunmamaktadır.

⁵⁸ *Aym Eser*.

⁵⁹ *Aym Eser*.

⁶⁰ de Rapper, "Les Albanais ...", s. 24.

fonlar kullanılmadı. Fakat 1929 ve 1941 yılları arasında Yugoslavya uluslararası antlaşmalarına dayanarak Arnavutların ayrılışını düzenlemeye çabaladı ve Arnavutluk'a ve Türkiye'ye bir dizi ayrılışı kışkırtmayı başardı.⁶¹

Soğuk Savaş Yılları

Bir mahşeri andırıyor Edirne
Gözler yaşlı insanlar sarılıyor bir birlerine şaşkın
Kopmuşlar yerlerinden, sökülüşler zorla.
Buruk bakıyorlar etrafa
Es bre deli rüzgâr es
Esmiyorsun. Şimdi neredesin
Dünyanın neresindesin?
Şimdi orda
Kasırgasın, borasın, fırtınasın...
Sen yoksun ya
Bulgaristan'da
Bir kasvet sardı
Deliorman'ı
Kuşlar ötmüyor
Yapraklar kıpırdamıyor artık
Çiçekler kopmuş dalından
İnsanların yüzleri gülmüyor
Es bre deli rüzgâr es...
Anlat bizi
Ezilmişliğimizi
Tüm dünyaya özgürce...⁶²

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden ve 1990'lara kadar olan dönemde Balkan yarımadasında iki çeşit uluslararası göç gözlemlenmiştir: etnik göç ve iş göçü.⁶³ Bu dönemde Balkanlar'dan Türkiye'ye doğru olan hareketler, sadece etnik göç bağlamında incelenebilir. Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra nüfusun komünizme geçişten memnun olmayan kısmı, özellikle Türkler ve Müslümanlar (Arnavutlar, Boşnaklar gibi), iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden oluşturulunca Türkiye'ye göç etmeye başlamışlardır.

Bu göç hareketleri mülteci hareketleri olarak sınıflandırılabilir; fakat 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne tabi olan geleneksel mültecilerden farklı bir statüye sahiptiler. Kirişçi^{64,65} Türk mülteci sistemini üç kategoride tanımlamaktadır: İlk Avrupa ülkelerinde sığınma arayan ve Cenevre Sözleşmesi'nin kurallarına ve şartlarına tabi olan *konvansiyon mültecileridir*. İkinci kategori ise Irak, İran ve Afganistan gibi Avrupa dışı ülkelere gelen mültecileri içeren *konvansiyon-dışı mültecilerdir*. Türkiye'nin Cenevre Sözleşmesi'ne şart koştuğu coğrafi sınırlama nedeniyle (sadece Batı'dan gelen sığınmacılar Türkiye'de mülteci olarak yerleşebilirler), bu ikinci gruptaki mülteciler

⁶¹ *Aynı Eser*.

⁶² Yavuz Yalınkılıç, "Es bre deli rüzgar es [Blow thy demented blow, blow]", *Bulgaristan Türklerinin Sesi*, 5, 19, 1991.

⁶³ Corrado Bonifazi and Marija Mamolo, "Past and Current Trends of Balkan Migrations" *Espace populations societies*, 3, 2004.

⁶⁴ Kirişçi, "Refugees ...", ss. 385-412.

⁶⁵ Kemal Kirişçi, "The Legal Status of Asylum Seekers in Turkey: Problems and Prospects" *International Journal of Refugee Law*, 3:3, 1991, ss. 510-28.

çoğunlukla üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirilirler. Üçüncü kategori ise *ulusal mülteciler* olarak adlandırılabilir; bu kategori, çoğunlukla Türkçe konuşmayan Müslümanlar da dahil olmak üzere Balkanlar'dan gelen Türk kökenli göçmenleri, Orta Asya ve eski Sovyetler Birliği Türkleri ile ilişkili etnik grupları, Arnavutlar, Boşnak Müslümanlar, Pomaklar ve Tatarlar gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış Müslümanları içerir.

1954 ve 1990 yılları arasında Türk kökenliler dışında birçok Müslüman Arnavut ve Türkiye'ye göç edebilmek için kendini Türk ilan eden Müslüman Boşnak da dahil olmak üzere toplam 185,000 kişi Türkiye'ye göç etmiştir.⁶⁶ 1950 yılına gelindiğinde Türkiye'de 16,079 Arnavut, 24,013 Boşnak ve 1,605 Sırpça konuşan Yugoslav olduğu belirtilmektedir.⁶⁷

Bu dönemde, Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göç akımları üç aşamada ele alınabilir: (1) Bulgaristan'da komünist devletin kurulması ve arazi kolektifleştirmesinden sonra yaklaşık 250,000 Türk kökenli⁶⁸ kişinin Bulgaristan'dan göç etmesine izin verilen 1950-1953 dönemi; (2) Türkiye ve Bulgaristan arasında 1968 aile birleşimi antlaşmalarını takiben 95,000 Türk'ün Türkiye'ye göç etme hakkı kazandığı dönem; (3) 1989 yılında Bulgar devletinin Türklere yönelik asimilasyon politikalarını takiben Türkiye'ye gelen göç akımları. İdeolojik çıkarlara göre sayıları azaltan ya da arttıran taraflı kaynaklar, özellikle ilk iki döneme dair kesin sayıları vermeyi güçleştirmiştir.^{69,70}

1950-1953 dönemi göç akımları, yeni kurulmuş komünist devletlerin eğitim sistemlerini birleştirme, dini ibadetleri sınırlama ve tarımsal üretimi merkezileştirme politikalarının sonucu olmuştur. Tüm bunlar Bulgar vatandaşlarıyla beraber o zaman Bulgaristan'da nüfusun yüzde onunu oluşturan ve dini ibadet, dil ve gelenekler ve kendi okullarını yürütme bakımından özgürlüğe sahip olan Türk topluluğunu da etkilemiştir.⁷¹ Bu politikaların sonucunda, Ocak 1950 ve Kasım 1951 arasında 154,393 Türk kökenli göçmen Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş, Türk devleti tarafından yerleşik göçmen olarak kabul edilmiş ve mali destek almışlardır.⁷²

Bu ilk göç dalgası sonucunda ayrı düşmüş aileleri birleştirmeyi amaçlayan 1968 antlaşmalarından sonra Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin sayısı farklı kaynaklara göre 50,000 ve 130,000 arasında değişmektedir.^{73,74} Parla'ya göre bu göçler 'sadece Bulgaristan'daki rejime bağlı değil; aynı zamanda siyasi ve ekonomik ortama göre soydaşlarına karşı olan tavır, hoş karşılama, kayıtsızlık ve isteksiz kabul arasında değişen Türkiye'ye de bağlıdır'.⁷⁵ Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göç akımlarının üçüncü aşaması, 1984 yılında geleneksel Türk kıyafetlerinin giyimini ve kamu alanlarında Türkçe konuşmayı yasaklayarak başlayan ve Türkleri hedefleyen isim değiştirme ile devam eden asimilasyon politikalarının uygulandığı Yeniden Doğu Süreci sırasında meydana gelmiştir. Bu asimilasyon politikaları sonucunda, 1989 yılı Haziran ve Ağustos ayları arasında 350,000 Türk kökenli göçmen Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir.⁷⁶

⁶⁶ Kemal Kirişçi, "Post Second World War Immigration from Balkan Countries to Turkey" *New Perspectives on Turkey*, 12, Bahar 1995, ss. 61-78.

⁶⁷ Fuat Dündar, *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*, (İstanbul: Doz Yayıncılık, 1999).

⁶⁸ Sayılara İslami yönelimlerinden dolayı Türk kökenli kabul edilen Pomaklar da dahildir fakat Türk azınlıktan bu grubu ayıran veriler bulunmamaktadır.

⁶⁹ Ayşe Parla, "Longing, Belonging and Locations of Homeland among Turkish Immigrants from Bulgaria" *Southeast European and Black Sea Studies*, 6:4, 2006, ss. 543-557.

⁷⁰ Parla, "Marking ...", ss. 561-575.

⁷¹ Sude Bahar Beltan, *Citizenship and Identity in Turkey: The Case of the post-1980 Turkish-Muslim Immigrants from Macedonia*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Master Tezi, 2003), s. 25.

⁷² *Aynı Eser*, s. 25.

⁷³ Parla, "Longing ...", ss. 543-557.

⁷⁴ Parla, "Marking ...", s. 561.

⁷⁵ *Aynı Eser*, s. 562.

⁷⁶ Kirişçi, "Post Second ...", ss. 65-66.

Yeniden Doğu Süreci yalnızca Bulgaristan'da uygulanmamıştır; Balkanlar'daki tüm komünist rejimlerin sosyalist birleştirme politikalarının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, Soğuk Savaş sırasında Balkanlar'daki diğer ülkelerden de Türkiye'ye göçmenler gelmiştir. Bulgaristan'dan sonra ikinci en büyük nüfus hareketi Yugoslavya'dan gerçekleşmiştir; 1945 ve 1990 yılları arasında toplam 186,925 kişi Türkiye'ye göç etmiştir.⁷⁷ 1939'dan 1950'ye kadar olan dönemde Yugoslavya Türk ve Müslüman toplulukların göçüne izin vermediği için, bu insanların çoğu Yugoslavya ile Türkiye arasında siyasi yakınlaşma ve Balkan Paketi'nin imzalanmasından sonraki dönemde Türkiye'ye göç edebilmiştir.⁷⁸ 1950'lerden 1960'lara kadar Yugoslavya'dan, Türkler, Arnavutlar, Pomaklar ve Boşnaklardan oluşan yaklaşık 150,000 göçmen Türkiye'ye gelmiştir.⁸¹ Savaş-sonrası komünist Yugoslavya'daki statüleriyle ilgili endişelenen Müslüman Arnavutlar da Türkçe konuşmalarına rağmen Türkiye'de göçmen statüsü elde edebilmek için Türk soyundan geldiklerini iddia etmişlerdir.⁸² Bu bakımdan Arnavutların durumu ilgi çekicidir. 1948 yılına kadar Yugoslav Arnavutları, Arnavutluk ve Yugoslavya arasındaki iyi ilişkilerin yarattığı durumdan faydalanmışlar; fakat Yugoslavya, SSCB ve Arnavutluk da dahil olmak üzere uyduları ile bağlarını kopardıkça, Yugoslav Arnavutların Arnavutluk tarafından idare edildiğinden ve Yugoslavya'nın istikrarını bozmayı hedeflediklerinden kuşulanılmaya başlanmıştır.⁸⁴ 'Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra bir Arnavut devleti ortaya çıkmış olsa da, birçok Müslüman Arnavut Yugoslavya ve Türkiye arasındaki çeşitli göç antlaşmalarından yararlanmış ve Arnavutluk'tan ziyade Türkiye'yi akraba-devlet olarak gördüklerinden Türkiye'ye gitmişlerdir; bu durum Enver Hoca'nın savaş-sonrası savunmacı zihniyeti ve saldırgan ateizmiyle büyük ölçüde açıklanabilir.⁸⁵ 1953 Balkan Antantı ile de birçok Arnavut Türkiye'ye gelmeye başlamıştır. Bu yeni dalganın üç alışılmışın dışında özelliği göze çarpmaktadır⁸⁶: ilk olarak, önceki göçlerin siyasal boyutuna ek olarak bu hareketlerin milli boyutu da vardır. Siyasal muhalefet halen Arnavutların bir özelliği iken (komünizm karşıtlığı Arnavutlar arasında yaygındır) 'milletten önce dini' koyalınların arasında da eşit derecede öfke oluşmuştur. İkinci olarak, yasal olarak Balkan Antantı çerçevesinde Türkiye'ye göç edebilmek için, Arnavutlar Türk azınlıktanmış gibi davranmışlardır. Oysa, kendini Türk olarak gösterenlerin üçte biri Türkçe konuşamaktaydı.⁸⁷ Üçüncü olarak da, önceki dalgadan yirmi yıl sonra giden göçmenler Türkiye'de aile bağları olan bir Arnavut topluluğunun bulunmasından faydalanmışlar ve bu da göçmenlerin hızlı bütünlüşmesini kolaylaştırmıştı.

1970'lerden 1980'lere kadar olan sürede Yugoslavya'daki komünist rejimin güçlenişi ve azınlık statüsündeki ilerlemeyi takiben Türkiye'ye gelen göç belirgin ölçüde azaldı; çoğunlukla yakın akrabalarının yanına gelmek üzere sadece 1,797 kişi Türkiye'ye göç etti.⁸⁸⁻⁸⁹

⁷⁷ *Aym Eser*, s.70.

⁷⁸ Yılmaz Altuğ, *Balkanlardan Anayurda Yapılan Göçler*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), s. 115.

⁷⁹ Eren, "Balkanlarda ...", s. 296.

⁸⁰ Beltan, *Citizenship ...*, ss. 25-28.

⁸¹ *Aym Eser*, ss. 25-28.

⁸² Kirişçi, "Post Second ...", s. 71.

⁸³ Hugh Poulton, "Turkey as a kin-state: Turkish foreign policy towards Turkish and Muslim communities in the Balkans", içinde *Muslim identity and the Balkan state*, Edited by Hugh Poulton and Suha.Taşı-Farouki, (London: Hurst and Company, 1997), s. 92.

⁸⁴ de Rapper, "Les Albanais ...

⁸⁵ Poulton, "Turkey as ...", s. 200.

⁸⁶ *Aym Eser*, s. 200.

⁸⁷ de Rapper, "Les Albanais ...

⁸⁸ Beltan, *Citizenship ...*, ss. 25-28.

⁸⁹ Kirişçi, "Post Second ...", s. 71.

Tablo 3: Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'ndeki Türk nüfus (resmi belgelere göre)

Bölge	1948	1953	1961	1971	1981
Kosova	1,315	34,583	25,764	12,244	12,513
Makedonya	95,940	203,908	131,481	108,552	86,691
Yugoslavya	97,255	229,672	157,245	120,796	101,291

Kaynak: Geray (1962: 10-14).

Bu dönemde Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen göç en büyük üçüncü demografik harekettir. İkinci Dünya Savaşı ve sonraki Yunan İç Savaşı sırasında Yunanistan'dan gelen birçok Müslüman'a sığınma hakkı verildi.⁹⁰ Ancak 1951 yılında durum olağana döndüğünde Türkiye Yunanistan'dan gelen Müslümanlara yönelik sığınma politikasına son verdi. 1950'ler ve 1960'larda yaklaşık 26,000 Müslüman Yunanistan'dan Türkiye'ye göç etti.⁹¹

Soğuk Savaş yılları sırasında 1,200 göçmenle en az göç Romanya'dan geldi. Sayıların azlığı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Romanya'daki Türk topluluğunun oldukça liberal kültürel hakları ve azınlık hakları elde etmesiyle açıklanabilir.⁹² Bu nedenle, iki tarafı ilişkiler önemli olmasına rağmen bu dönemde Balkanlar'dan gelen göç, ülkelerin iç politikasıyla (özellikle azınlıklara uygulanan muamele ile) bir hayli bağlantılıydı. Bir sonraki dönemde Türkiye'ye gelen göçün nedenleriyse daha farklıydı.

Güncel Durum

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Balkanlar'daki göç dinamikleriyle ilgili olarak iki temel sonuç doğurdu. İlk olarak, eski Yugoslavya'da komünist totaliter rejimlerden kapitalist demokrasilere geçiş dönemi, son yirmi yılda Avrupa kıtasında gerçekleşen kuşkusuz en dramatik zorunlu etnik göç neden olan etnik çatışmalara yol açtı.⁹³ İkinci olarak, bu dönüşüm daha önce katı bir şekilde devletler tarafından kontrol edilen bir dizi göç akımının genişlemesinin veya ortaya çıkışının siyasi ve ekonomik temellerini oluşturdu. Genel olarak, önceki dönemlerdeki göçler daha etnik-dini karakterdeyken, Balkanlar'dan Türkiye'ye gelen mevcut hareketler -eski Yugoslavya'nın dağılışı sırasında Türkiye'ye sığınan Boşnak Müslümanlar ve Kosovalılar dışında- daha çalışma amacıyla gelen göç⁹⁴ olarak nitelendirilmeye başlandı. İstatistikî veriler mevcut olmamasına rağmen, Yunanistan'dan gelen Müslümanlar örneğinde (yani Türkler ve Pomaklar) Türkiye'ye göçün önemli bir nedeni de üniversite seviyesinde eğitime devam etmek olarak ortaya çıktı.

1992'de Bosna Hersek'te saldırıların ve zulmün ortaya çıkışından sonra Türkiye Boşnak Müslümanları mülteci olarak kabul etti; toplam 2,819 Boşnak Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde bulunan mülteci kamplarında barındılar.⁹⁵ 1992 ve 1995 yılları arasında yaklaşık 20,000 Boşnak'a geçici sığınma

⁹⁰ *Aym Eser*.

⁹¹ *Aym Eser*, ss. 72-73.

⁹² Beltan, *Citizenship ...*, ss. 25-28.

⁹³ 1939 ve 1946 arasındaki dönem için veri bulunmamaktadır.

⁹⁴ Örnek vermek gerekirse, 1950'lerden bu yana Kuzey Dobruca'da Türkler nüfusun yaklaşık yüzde ikisini oluşturmaktadır.

⁹⁵ Kirişçi, "Post Second ...", s. 74.

⁹⁶ Bonifazi and Mamolo, "Past and Current ...

⁹⁷ Etnik ve dini unsurlar hala önemliyken, Balkanlar'daki gayrimüslimler de bu hareketlere dahil olmuşlardır.

⁹⁸ Kirişçi, "Post Second ...", ss. 71-72.

haklı verildi; birçoğu Dayton Barış Antlaşması'nın kabulünden sonra Bosna'ya geri döndü.⁹⁹ Benzer şekilde, 1998 ve 1999 yıllarında yaklaşık 18,000 Kosovalı Türkiye'ye sığındı ve anavatanlarındaki etnik çatışmadan kaçıp korunma elde edenlerin çoğu çatışmanın azalmasıyla geri döndüler.¹⁰⁰

Komünizmin çöküşünden bu yana, mevcut ilişkiler, giriş koşullarının bulunmayışı (Türkiye sınırında turist vizesi alınmasının kolaylığı) ve yabancı-karşıtlığının ve Arnavut-karşıtlığının ırkçılığın olmaması, Arnavutluk'taki Müslüman Arnavutlar için hedef ülke olarak Türkiye'yi stratejik bir seçenek yapmıştır. Bu dönemde, iki ana dalga meydana gelmiştir.¹⁰¹ Bunların *ilki* Temmuz 1990'da Tiran'da sözde 'elçilikler krizi' sırasında yüzlerce insanın yabancı elçiliklere sığınmasıyla gerçekleşmiştir. Yetkililerin de yardımıyla Türkiye Büyükelçiliği Türkiye'de ikamet eden yaklaşık otuz kişiyi barındırmış ve akrabalık bağlarıyla sonrasında daha çok insanın gelişine yol açmıştır. Çoğunlukla önce babalar gelmiş; durum istikrara kavuşunca ailelerini de getirmişlerdir. Bir kısmı için başka ülkelere, özellikle ABD'ye, gitmek için Türkiye geçiş noktası olmuştur.

İkinci dalga 1997 ve 1998 yıllarında, ekonomik ve siyasi krizin ve yolsuzluğun arttığı dönemde 6,500 aile (42,000 kişi) Türkiye'ye geldiğinde gerçekleşmiştir.¹⁰² Babaların veya genç bekar erkeklerin yurtdışında iş aramasından ziyade bu dalga güvenli yer ve normal yaşam şartları arayan ailelerin göçü olan nitelendirilebilir. Yakın zamanda Balkanlar'dan Türkiye'ye gelen göç, göçmenlerin anavatanlarındaki ekonomik sıkıntılardan kaynaklanmaktadır. Genellikle bu göç çalışma amaçlı düzensiz göç hareketleridir; bu kişiler Bulgaristan ve Romanya'dan Türkiye'ye turist vizesi alıp girerek, düzensiz olarak ev emekçisi, seks işçisi, inşaat işçisi veya çalışma şartları kötü işyerlerinde işçi olarak çalışmak üzere gelmektedirler.¹⁰³ Gelenlerin çoğu vize koşullarını sağlayarak Türkiye'ye yasal yollarla gelip vize sürelerini aşarak düzensiz olmaktadır.¹⁰⁴ Sonuç olarak, Türkiye'nin batısındaki birçok ekonomik sektör (ağırlıklı olarak tekstil, inşaat, seks ve eğlence endüstrileri) bu tip ucuz iş gücüne dayanırken, orta ve üst sınıf Türk aileler dedi, bebek bakıcısı ya da yaşlı ve hasta bakıcı olarak ev hizmetinde kadınlara iş sağlanmaktadır.¹⁰⁵ Güvencesiz çalışma koşullarında uzun süre ve çok düşük maaşlı çalışan bu insanların herhangi bir sosyal güvencesi, sağlık sigortası veya emeklilik planı da bulunmamaktadır.

Romanya'dan Türkiye'ye gelen göç göstermektedir ki artık bu ülkeler ekonomik koşulların sadece ülkelerin kendilerini değil, tüm bölgedeki düzeni etkilediği bir göç sisteminin parçası haline gelmişlerdir. Romanya'dan ilk göç dalgası 1990 ve 1005 yılları arasında, Rumence konuşan Hristiyan Rumenlerin Türkiye işgücü piyasasına kitlesel göçünün ortaya çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Bu göçü tam olarak uluslaşım olarak tanımlamak mümkündür. Bu kişiler 'ev sahibi ülkede belirli süreler için, sözleşmelerinde şart koşulduğu şekilde çalışmışlar ve aileleriyle birleşmemişlerdir'.¹⁰⁶ Bu süre zarfında Türkiye tüccarlar ve gayri resmi hizmet işçileri için başlıca bir istikamet ülkesi olmuştur;

⁹⁹ Ahmet İçduygu and Deniz Sert, "Country Profile: Turkey," *Focus Migration* No. 5. Hamburg: Hamburg Institute of International Economics, 2009. (<http://www.focus-migration.de>)

¹⁰⁰ Kemal Kirişçi, "UNHCR and Turkey: Cooperating towards an Improved Implementation of the 1951 Convention on the Status of Refugees", *International Journal of Refugee Law* 13(1/2), 2001.

¹⁰¹ de Rapper, "Les Albanais ...

¹⁰² *Aynı Eser*.

¹⁰³ Ahmet İçduygu and Deniz Yüksek, "Rethinking the transit migration in Turkey: reality and re-presentation in the creation of a migratory phenomenon". Paper prepared for IMISCOE Conference on "Irregular) Transit Migration in the European Space: Theory, Politics, and Research Methodology", İstanbul, 18-19 Nisan 2008.

¹⁰⁴ Ahmet İçduygu, *SOPEMI Report for Turkey*. The Continuous Reporting System on Migration (SOPEMI) of the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), İstanbul, 2009.

¹⁰⁵ İçduygu and Yüksek, "Rethinking ...

¹⁰⁶ Cornel Ban, "Economic Transnationalism and its Ambiguities: The Case of Romanian Migration to Italy." *International Migration* doi:10.1111/j.1468-2435.2009.00556.x, 2009, s. 5.

1990'ların ikinci yarısında İtalyan, İspanyol ve Yunan işgücü piyasası içinde göç ağları güçlenmeye başladığında ve Türkiye'deki ekonomik fırsatlar muhtemelen göçmenler için kısa sürede azaldığı için, Türkiye'deki Rumün göçmenlerin sayısı önemli derecede düşmüştür.¹⁰⁷

Aynı zamanda, Türkiye'den Balkanlar'a dönüş yapan göçmenlerden de bahsedilebilir. 1990 yılında Bulgaristan'daki rejim değişimiyle, daha önce gelen mültecilerin üçte biri geri dönerken kalanlar Türk vatandaşlığına geçmiştir. 2006 yılında İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı'nın sağladığı verilere göre Bulgarlar halen en fazla oturma izni sahibi olan milletlerdir.¹⁰⁸ Fakat Bulgaristan'ın AB'ye girişini takiben artan sayıda Bulgaristan kökenli Türk, Bulgaristan'da ve AB ülkelerinde vizesiz dolaşabilme hakkına sahip olmak için Bulgar vatandaşlığına başvuruda bulunmuştur.

Sonuç

Balkanlar'dan Türkiye'ye gelen göç hareketlerine uzun vadeli analizle baktığımızda, Parla'nın Bulgaristan örneği için olan savını tüm Balkanlara uyarlayabiliriz; Türkiye'nin bu göçmenlere tavri siyasi ve ekonomik ortama göre, zorunlu kabul, soydaşlarını hoş karşılama ve düzensiz göçmenlere kayıtsızlık arasında değişmektedir. Osmanlı'nın son dönemi göçmenlerin 'zorunlu kabulü' olarak nitelendirilebilir çünkü göçmenlerin yerleştirilmesi ve idare edilmesi Osmanlı'nın düşüşünde önemli bir sorun teşkil etmiştir. Daha sonra, Cumhuriyet'in erken yılları ise Balkanlar'dan gelen soydaşlarını karakteristik bir 'hoş karşılama' tavrı örneğidir. Bu, kurucuların, savaştan bitip düşmüş ve salgınlarla boğuşan Anadolu'nun nüfusunu atturma endişeleri ile aynı doğrultu olmuştur. Soğuk Savaş yılları ise siyasi ve ekonomik iklimin doğrudan bir yansıması olarak göze çarpmaktadır. Bu dönem, azınlıklara anavatanlarındaki muameleye bağlı olarak, çoğunlukla etnik karakterde olan göç akımlarında birçok dalgalanmayı gözlemlediğimiz bir dönemdir. Balkanlar'dan Türkiye'ye gelen göçün mevcut aşaması ise daha farklı, ekonomik koşulların öneminin artarken etnik akrabalığın öneminin azaldığı; akımların daha çok iki-tarafli ve otoritelerin çalışma amacıyla gelen düzensiz göçmenlerin durumuna kayıtsız olduğu bir dönemi göstermektedir. Sonuç olarak, Türkiye'ye Balkanlar'dan gelen göç değişen yerel, iki tarafli ve küresel koşullara adapte olan hareketli bir göç sistemi sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Achim, Viorel., "The Romanian Population Exchange Project. Elaborated by Sabin Manuila in October 1941", 2001. 1 Ocak 2011 tarihinden:

www.iini-minorities.ro/docs/V.Achim-Project_2001.pdf

Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Osmanlıdan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi: Göç*, (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001).

Ahmad, Feroz, *The Making of Modern Turkey*, (Londra ve New York: Routledge, 1993).

Altuğ, Yılmaz, *Balkanlardan Anayurda Yapılan Göçler*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991).

Anderson, Frank Maloy and Amos Shartle Hershey, *Handbook for the Diplomatic History of Europe, Asia, and Africa 1870-1914*. Prepared for the National Board for Historical Service. (Washington: Government Printing Office, 1918).

Aydemir, Şevket Süreyya, "Çok Nüfuslu Anadolu", *Kadro* II:5, Mayıs 1932, s. 35.

Babuş, Fikret, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları*, (İstanbul: Ozan Yayınları, 2006).

¹⁰⁷ *Aynı Eser*, s. 5.

¹⁰⁸ İçduygu and Sert, "Country Profile ...

- Ban, Cornel, "Economic Transnationalism and its Ambiguities: The Case of Romanian Migration to Italy", *International Migration* doi:10.1111/j.1468-2435.2009.00556.x, 2009.
- Beltan, Sude Bahar, *Citizenship and Identity in Turkey: The Case of the post-1980 Turkish-Muslim Immigrants from Macedonia*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Master Tezi, 2006).
- Bonifazi, Corrado and Marija Mamolo, "Past and Current Trends of Balkan Migrations", *Espace populations sociétés* 3, 2004.
- Çağaptay, Soner, "Kemalist Dönemde Göç ve İskan Politikaları: Türk Kimliği Üzerine Bir Çalışma", *Toplum ve Bilim* 93, 2002.
- Courbage, Youssef and Philippe Fargues, *Christians and Jews under Islam*, (London: I.B. Tauris, 1997).
- de Rapper, Gilles, "Les Albanais à İstanbul" [Albanians in İstanbul]. Dossiers de l'IFEFA, no. 3, (İstanbul: Institut français d'études anatoliennes - Georges Dumézil (IFEFA), 2000).
- Değeri, Esra S., "Balkan Pact and Turkey", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)* 2/6, Kış 2009.
- Deringil, Selim, *The Ottomans, the Turks, and World Power Politics*, (İstanbul: Isis Press, 2000).
- Duman, Önder, "Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)", *Bilgi* 45, 2008, ss. 23-44.
- Dündar, Fuat, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası*, (İstanbul: İletişim, 2001).
- Dündar, Fuat, *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar*, (İstanbul: Doz Yayıncılık, 1999).
- Eren, Halit, "Balkanlarda Türk ve Diğer Müslüman Topluları ve Göç Olgusu" içinde *Balkanlar*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993).
- Geray, Cevat, "Türkiye'de göçmen hareketleri ve göçmenlerin yerleştirilmesi", *Amme İdaresi Dergisi* 3:4, 1970, ss. 8-36.
- Geray, Cevat, *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi* (Teksir). (Ankara: SBF Maliye Enstitüsü, 1963).
- İçduygu, Ahmet, *SOPEMI Report for Turkey*. The Continuous Reporting System on Migration (SOPEMI) of the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), İstanbul, 2009.
- İçduygu, Ahmet, Yılmaz Çolak and Nalan Soyarak, "What is the matter with citizenship? A Turkish debate", *Middle Eastern Studies* 35:4, 1999, ss. 187-208.
- İçduygu, Ahmet and Kemal Kirişçi, *Land of Diverse Migrations*, (İstanbul: Bilgi University Press, 2009).
- İçduygu, Ahmet and Deniz Sert, "Country Profile: Turkey", *Focus Migration* No. 5, (Hamburg: Hamburg Institute of International Economics, 2009). (<http://www.focus-migration.de>)
- İçduygu, Ahmet, Şule Toktaş and Ali B. Soner, "The politics of population in a nation-building process: emigration of non-Muslims from Turkey", *Ethnic and Racial Studies* 31:2, 2007, ss. 358-389.
- İçduygu, Ahmet and Deniz Yüksek, "Rethinking the transit migration in Turkey: reality and re-presentation in the creation of a migratory phenomenon". Paper prepared for IMISCOE Conference on "(Irregular) Transit Migration in the European Space: Theory, Politics, and Research Methodology", İstanbul, 18-19 Nisan 2008.

- Kadioğlu, Ayşe, "Milletini arayan devlet: Türk milliyetçiliğinin açmazları" içinde *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş Doğru*, Edited by Artun Ünsal, (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İş Bankası Yayınları, 1998).
- Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998).
- Kirişçi, Kemal, "UNHCR and Turkey: Cooperating towards an Improved Implementation of the 1951 Convention on the Status of Refugees", *International Journal of Refugee Law* 13(1/2), 2001.
- Kirişçi, Kemal, "Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices", *Middle Eastern Studies* 36:3, 2000, ss. 1-22.
- Kirişçi, Kemal, "Refugees of Turkish Origin: "Coerced Immigrants" to Turkey since 1945", *International Migration*, 34, 1996, ss. 385-412.
- Kirişçi, Kemal, "Post Second World War Immigration from Balkan Countries to Turkey", *New Perspectives on Turkey* 12, Bahar 1995, ss. 61-78.
- Kirişçi, Kemal, "The Legal Status of Asylum Seekers in Turkey: Problems and Prospects", *International Journal of Refugee Law* 3:3, 1991, ss. 510-28.
- Kocacık, Faruk and Cemal Yalçın, "Forced Migration from the Balkans to Anatolia: 1878-1900", *Sosyal Bilimler Dergisi* 20, 2008, ss. 251-262.
- McCarthy, Justin, *Death and exile: the ethnic cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922*, (Princeton N.J.: Darwin Press, 1995).
- Meeker, Michael E., *A Nation of Empire: The Ottoman Legacy of Turkish Modernity*, (Berkeley, CA: University of California Press, 2002).
- Öksüz, Hikmet, "The Reasons for Immigration from Western Thrace to Turkey: 1923-1950". *Turkish Review of Balkan Studies*, 2004, ss. 249-278.
- Öksüz, Hikmet and Ülkü Köksal, "Emigration from Yugoslavia to Turkey (1923-1960)", *Turkish Review of Balkan Studies Annual* 9, 2004, ss. 145-177.
- Özbudun, Ergun, "Milli mücadele ve Cumhuriyet'in resmi belgelerinde yurttaşlık ve kimlik sorunu" içinde *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş Doğru*, Edited by Artun Ünsal, (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İş Bankası Yayınları, 1998), ss. 151-68.
- Özdoğan, Günay, "Türk ulusçuluğunda ırkçı temalar: 1930 ve 40'ların Türkçü akımı", *Toplumsal Tarih* 29, 1996, ss. 19-24.
- Parla, Ayşe, "Longing, Belonging and Locations of Homeland among Turkish Immigrants from Bulgaria", *Southeast European and Black Sea Studies* 6:4, 2006, ss. 543-557.
- Parla, Ayşe, "Marking time along the Bulgarian-Turkish Border", *Ethnography* 4, 2003, ss. 561-575.
- Poulton, Hugh, "Turkey as a kin-state: Turkish foreign policy towards Turkish and Muslim communities in the Balkans" içinde *Muslim identity and the Balkan state*, Edited by Hugh Poulton and Suha Taji-Farouki, (London: Hurst and Company, 1997).
- Poulton, Hugh, *Balkans: Minorities and States in Conflict*, (London: Minority Rights Group, 1991).
- Psomiades, Harry J., *The Eastern Question: The Last Phase*, (Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 1968).
- Stola, Dariusz, "Forced Migrations in Central European History", *International Migration Review* 26:2, Special Issue: The New Europe and International Migration, 1992, ss. 324-341.

Tekeli, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirilmesi ve İskan Sorunu", *Toplum ve Bilim* 50, 1990.

Ulukan, Nihan Çiğerci, *Göçmenler ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan Göçmenleri Örneği*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008).

Ülker, Erol, "Assimilation of the Muslim communities in the first decade of the Turkish Republic (1923-1934)", *European Journal of Turkish Studies*, 2007 (URL: www.ejts.org/document822.html).

19. BALKANLAR'DAN TÜRKİYE'YE YÖNELİK GÖÇLERİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ (MIGRATIONS FROM THE BALKANS TO TURKEY A GENERAL ASSESSMENT)

H. Yıldırım Ağanoğlu*

Abstract

There is no doubt that the migration is a human tragedy for people who were forced to migrate regardless their nations, religions, etc. Thus, forced displacement of the nations resulting from various historical events leaves deep marks on the memories of the people who were gone through it. As one of the greatest tragedies seen in the last 300 years of European History, migration from Balkans to Anatolia is still vivid in the memories. With the settlement movements following the first entry into the Balkans in 1372, many cities in the territory were settled by the Turks. However, this expansion has stopped in 1689 when Skopje (Uskup) - a city with a dense population of Turks and Muslims - was burned to the ground and its people were forced to migrate. This was the start of reverse migration from the Balkans to Anatolia. Cruelties, spiritual oppressions, and the desire of the local Christian population to forcibly take over the assets, farms, livestock, anything and everything belong to the Turk and Muslim migrants can be listed among the most significant reasons of this reverse migration which has been lasting for 300 years. With the Greek Riots in Morea Peninsula (present Peloponnese) in 1821, the flow of migration that was slow but steady until that time had become a systematic ethnic genocide against Turks and Muslim population, and reached its peak during Ottoman-Russian War in 1877-1878. More than half a million Muslims were slaughtered by Russians and Bulgarians during this war while around 1.250.000 individuals had to leave their homes, lands, and hometowns behind them. During postwar era of Balkan War (1912) 632.400 individuals of Muslim population in Ottoman's Europe were slaughtered, and 812.270 people were left with no choice but to migrate from Rumelia (Balkans) to Turkey between 1912 and 1926. If we are to look into migration movements from Balkans in the History of Republic of Turkey, we find that about 850.000 people from Bulgaria, 500.000 people from Greece, 300.000 people from former Yugoslavia, and around 140.000 people from Albania had migrated to Turkey. Thus, according to the records kept during Republic era and estimated additional figures, the number of the migrants from Balkans amounts to around 1.800.000 individuals. In our statement we will try to draw a general projection of migration from the past to the present day, and to make some deductions taking into account the continuity of the migration during the Ottoman and the Republican eras.

Osmanlı Döneminde Balkanlar'dan Türk Göçleri

Şüphesiz göç hadisesi hangi millet ve din mensubunun başına gelirse gelsin bir insanlık dramıdır. Osmanlı Yönetimi'nin Balkanlar'da zaafa uğraması sonucunda Müslüman ahalî ise katliam, baskı ve zorlamalar neticesinde göç etmek zorunda kalmıştır. Son iki yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sivil nüfusunun dörtte biri olan 5 milyon kişi Balkanlar ve Kafkaslarda meydana gelen etnik ve dinî